

Švancara, Josef

Česká psychologie v atmosféře Pražského jara (1968-1970)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. P, Řada psychologická. 2000, vol. 48, iss. P4, pp. [57]-63

ISBN 80-210-2516-6

ISSN 1211-3522

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114405>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF ŠVANCARA

ČESKÁ PSYCHOLOGIE V ATMOSFÉŘE PRAŽSKÉHO JARA (1968–1970) *

V tomto příspěvku k historii organizačních proměn Československé psychologické společnosti v turbulentním dění v naší zemi v roce 1968 a krátce poté chceme mimo jiné poukázat na to, že mnohé důležité aktivity byly v této etapě spjaty s Brnem. Je pozoruhodné, k jakému nahromadění změn došlo v tomto poměrně krátkém období. Abychom porozuměli významu integračních snah, které rozvinuli zástupci psychologické vědy a profese v období nadějného roku 1968, je třeba chápat tyto potřeby snahy v návaznosti na předchozí vývoj. K tomu připojujeme v závěru důležité mezníky celého vývoje české a československé psychologické společnosti a asociace.

1.

Některé málo známé údaje o první organizační formě a pracovní náplni Psychologické společnosti přináší ve svém pečlivě dokumentovaném příspěvku J. Hoskovec (1998). Podíváme-li se ze srovnávacího hlediska na činnost Psychologické společnosti založené roku 1927 profesorem Františkem Krejčím a jeho spolupracovníky, dospějeme k závěru, že tato naše první Společnost byla přece jen záležitostí (1) převážně akademickou, (2) převážně pražskou. O některých dalších rozdílech se ještě zmíníme.

Abychom přemostili celou etapu až do roku 1968, uvedeme alespoň stručnou charakteristiku předchozího desetiletí. Poté, kdy v tehdejším Sovětském svazu tály ideologické ledy stalinského období a začalo se od roku 1956 hovořit o renesanci sovětské psychologie, jsme se v roce 1958 dočkali toho, že došlo k obnově organizační základy pro odbornou a profesní činnost také u nás. Při srovnání s rokem 1927 však mělo založení Československé psychologické společnosti o třicet let později dost odlišnou genezi: snahy o vytvoření vědecké

* Část příspěvku přednesená na Psychologických dnech v Olomouci, 10. září 1998.

a odborné organizace vycházely nejen z akademických pracovišť, ale do značné míry „zezdola“, z praxe, kde přibývalo psychologů zejména v klinické a ekonomické oblasti. Již od začátku padesátých let se konaly pravidelné semináře psychologů, a to v rámci sekcí Purkyňovy společnosti, psychiatrické a pediatrické sekce, Společnosti pro výzkum vyšší nervové činnosti aj. Například v Brně se zpočátku pod hlavičkou katedry konaly takové schůzky již od 14.12. 1953, kdy se ustavil kroužek psychologů, zpočátku převážně klinických, který pořádal pravidelné odborné semináře. Dne 14.3.1958 se konalo v zasedací síni Československé akademie věd (ČSAV) v Praze ustavující shromáždění Československé psychologické společnosti (ČSPS) při ČSAV, které svolal přípravný výbor v tomto složení: J. Doležal, V. Chmelař, M. Bažány, A. Jurovský, E. Holas, J. Linhart, R. Konečný, V. Tardy a V. Příhoda. Jednání probíhalo za předsednictví prof. Chmelaře. Prof. V. Příhoda na úvod vyjádřil ve vzletném projevu návaznost na tradice Krejčího Psychologické společnosti. Lze pochopit, že takticky vyzvedl materialistické tradice (např. G.A. Lindner, V. Forster) pro potřebné ideologické zarámování. Těžko však můžeme pochopit, že i při této příležitosti dal zaznít odvěké zášti: na M. Rostoharovi (jemuž se právě v té době dostalo v Lublani vysokého státního vyznamenání) nenechal nic dobrého a málo kladného toho zůstalo na Kratinovi. Nikdo z brněnských účastníků neudeřil do stolu; ani předsedající, který byl vždy mužem krajně opatrným. Načež se konaly volby: 65 oprávněných voličů zvolilo hlavní výbor, jehož předsedou se stává prof. J. Doležal; v jeho rukou je zejména reprezentace Společnosti až do roku 1962.

2.

Nyní již k období, které jsme vyčlenili: 1968–1970. Zcela mimořádnou událostí byl III. sjezd ČSPS, který se konal 24.–26. června 1968 v Bratislavě. Tento sjezd, který se stal závažným mezníkem ve vývoji ČSPS, byl výrazně poznamenán atmosférou Pražského jara. Hlavní referát přednesl prof. A. Jurovský: „Československá psychologie na cestách experimentu“. Jeho projev byl formulován věcně; dodatečná ideologická kritika však jistě nenechala bez povšimnutí konstatování A. Jurovského (1968, 5, 422), že se po odbourání značných ideologických a voluntaristických deformací na poli řízení vědy v minulém období dostalo psychologii plného uznání, že psychologie sama jako vědecká disciplína je zodpovědná za správné postavení svých noetických principů a že nepotřebuje ani předběžný souhlas ke své práci ani její dodatečné „odobrenie“ od nikoho!

Do programu sjezdu byl zařazen také společný příspěvek „Padesát let ČSSR a psychologie v českých zemích“ (Čs. psychologie XII, 5, 1968), v němž za redakce V. Chmelaře zpracovali jednotlivé úseky V. Tardy — česká obecná psychologie, D. Osladilová — psychologie dítěte a pedagogická psychologie, J. Švancara — klinická psychologie, Z. Bureš — psychologie práce.

Zejména v dosud nebývale otevřených a polemicky vyhrocených diskusích k aktuálním otázkám psychologie byl patrný duch Pražského jara. Zazněla zde ostrá kritika stávajícího monopolu prosovětsky orientované teorie činnosti

a požadavek po plné rehabilitaci psychologie jako oboru. Na sjezdu bylo iniciováno vytvoření samostatné České psychologické společnosti. Ta pak byla ustavena v listopadu 1968 na valném shromáždění v Brně. Je třeba vědět, že do té doby platil v tehdejší ČSSR asymetrický model: na jedné straně již pracovala samostatná Slovenská psychologická společnost, na druhé straně zde byla Československá psychologická společnost při ČSAV, jejímiž členy byli rovněž slovenští členové. Jak je patrné, vývoj na úrovni organizace psychologů směřoval k federalizaci. Jak k ní došlo?

Během roku celého roku 1968 se pracovalo na přípravě stanov Československé psychologické asociace (ČSPA). V té době to bylo v perspektivách federalizačních snah. Široké aktivity rozvinul zejména B. Bárta, který tehdy působil v komisi dr. Husáka pro federalizaci a byl tedy informovaný o otázkách federalizace z první ruky. Nejprve však proběhlo ustavení České psychologické společnosti (ČSP), k němuž došlo 11.11.1968 na ustavujícím shromáždění v Brně. Předsedou pracovního jednání byl prof. R. Konečný. Po zásadním úvodním projevu dr. J. Madlafouska, který byl předsedou přípravného výboru, pozdravil 69 přítomných členů dosavadní Československé psychologické společnosti z Čech, Moravy a Slezska také tehdejší předseda SPS doc. J. Koščo. Prof. Jurovský, v té době ČSPS při ČSAV, pak zrekapituloval dosavadní činnost této celostátní Společnosti s tím, že podle jeho slov neplnila dostatečně funkci organizátora odborného života psychologů. B. Bárta již tehdy navrhoval název Českomoravská psychologická společnost; návrh však byl stažen, když byla v České psychologické společnosti zajištěna reprezentace české i moravsko-slezské oblasti. Po diskusi v plénu byl přijat návrh na zaslání pozdravného dopisu prvnímu tajemníkovi KSČ Alexandru Dubčekovi, který měl v té době široké sympatie pro své pojetí „socialismu s lidskou tvář“ a dále — což bylo politicky závažnější, totiž telegram adresovaný ÚV KSČ, v němž plénum ČPS vyjádřilo solidaritu s prohlášením Svazu československých spisovatelů ze dne 31. 10. 1968. Na závěr shromáždění proběhly volby, při nichž byl předsedou České psychologické společnosti (ČPS) zvolen J. Madlafousek, místopředsedou J. Švancara, vědeckým tajemníkem V. Břicháček, hospodářem J. Štikar, členy výboru O. Kolaříková, J. Langmeier, F. Jiránek, B. Chalupa, O. Šandera, V. Smékal, P. Říčan.

Pro další vývoj byla důležitá společná schůze výborů obou národních společností ČPS a SPS, která se konala 21. 3. 1969 opět v Brně: při ní došlo k dohodě o stanovách Československé psychologické asociace (ČSPA), o předsednictvu a sekretariátu. Ve funkci předsedy Asociace se měli střídát předsedové národních společností, sekretariát měl zůstat v Brně. Prvním předsedou ČSPA se stal O. Kondáš, předseda SPS, v r. 1970 jej vystřídal J. Madlafousek, předseda ČPS, vědeckým sekretářem zůstal J. Švancara. ČSPA vstoupila do činnosti na základě programu vytvořeného oběma národními Společnostmi, který zahrnoval problémy psychodiagnostiky v psychologické praxi (J. Srnec, B. Chalupa, a Z. Bureš, V. Hrabal); setkání psychologů s redaktory českých psychologických časopisů (koordinace J. Křivohlavý), setkání mladých psychologů s funkcionáři (koordinace O. Šandera) a další akce. Při tomto jednání došlo mimo jiné ke zřízení nové sekce vývojové psychologie.

18. 12. 1970 byl schválen pracovní řád sekretariátu ČSPA: předsedové ČPS a SPS se budou střídát ve dvouletých funkčních obdobích; sekretariát udržuje kontinuitu ČSPA.

15. 12. 1970 předložil doc. Langmeier fundovaný návrh zásad postgraduálního vzdělávání psychologů v praxi.

Konec roku 1970 však přinesl hlavnímu výboru ČPS svízelný úkol: vypracovat na výzvu nového předsedy vědeckého kolegia pedagogiky a psychologie ČSAV, jímž se stal prof. Linhart, analýzu činnosti za období od dramatického bratislavského sjezdu v roce 1968 do konce roku 1969. Tato zpráva měla obsahovat také politické zhodnocení činnosti ČPS. Druhým požadavkem kolegia bylo odložení připravovaného valného shromáždění ČPS. Nepochybně šlo o to, aby režii valného shromáždění dostali do rukou politicky spolehliví funkcionáři. Předseda ČPS J. Madlafousek přislíbil vypracovat podrobnou zprávu, ale projevil nesouhlas s odkladem valného shromáždění.

Vzhledem k tomu, že jsem spolupracoval na vyžádaném rozboru činnosti, mohu citovat závěry našeho hodnocení ze svého konceptu:

V období od bratislavského sjezdu 1968 do konce roku 1970 se značně rozšířila agenda Společnosti. Co k tomu vedlo? 30% přírůstek členů (na konci 1970 více než 500), rozšíření počtu sekcí a komisí a snaha vypracovat řadu koncepcí, závažných pro jednotlivá odvětví psychologie v praxi a pro zajištění profesních zájmů psychologů. I když se dosud nepodařilo všechny návrhy a koncepce prosadit, ukazuje se, že tyto dokumenty a dosavadní jednání funkcionářů Společnosti s resortními ministerstvy a ústředními úřady přispěly k zvýšení odborné prestiže ČSPS a profese. Hlavní výbor věnoval značnou pozornost nesrovnalostem ve vydávání psychodiagnostických metod a vícekrát kriticky zasáhl proti nedostatkům výběru testů, jejich standardizace a distribuce v národním podniku Psychodiagnostické a didaktické testy Bratislavě. Určitá liberalizace podnikání v letech 1968/69 se ojediněle promítla také do komerčně motivovaných snah poskytovat psychologické služby, které nebyly odpovědně zajištěny kvalifikovanými odborníky. Obě sekce psychologie práce (česká a slovenská) vypracovaly zásady pro poskytování psychologických služeb. Koncepce klinické psychologie vytvořila základ pro jednání s ministerstvem zdravotnictví. Přes značné finanční nesnáze se podařilo udržet — společně se SPS — vydávání časopisu Psycholog v ČSSR. Byla zajištěna řada kursů a odborných seminářů pro členy různých kvalifikačních kategorií. Na druhé straně jsme zaznamenali oslabení činnosti odboček — s výjimkou oblastní skupiny brněnské.

3.

Celý devítistránkový rozbor činnosti za období 1968–1970, vypracovaný pro kolegium pedagogiky a psychologie, dostal do rukou J. Linhart, předtím tvrdě kritizovaný na bratislavském sjezdu. Poslední věta rozboru našeho hlavního výboru ČPS zněla: „Nepochybujeme o tom, že česká psychologie dokáže splnit

náročné úkoly při další výstavbě naší ekonomiky při péči o uspokojování materiálních a kulturních potřeb člověka“.

Tato věta byla v optice stranicky kovaných reprezentantů psychologie asi vším jiným než očekávaným příslibem, tzn. přispívat k rozvíjení normalizačního procesu. Bohužel, našlo se dost ochotných aktivistů v řadách psychologů, kteří byli ochotni prosazovat marxistickou ideologii. Nebyli to vždy pouze členové strany. Za protektorátu se tomu říkalo kolaborace.

Co se očekávalo, vyplynulo až z dokumentu „Ideologické problémy rozvoje marxistické psychologie v ČSSR“ (Brno, ÚV KSČ a Presidium ČSAV, 1973, 128 stran. Tiskárna UJEP v Brně). Jestliže chceme porozumět vývoji české psychologie ve sledovaném období, je třeba nahlédnout také do tohoto dokumentu. V brožurě, vydané „jen pro vnitřní potřebu“, zhodnotili (či znehodnotili) J. Linhart, T. Pardel, J. Sedlák, M. Kodým a další, vesměs spolehliví členové strany, také činnost ČSPS v letech 1968–69. V kontrastu s ideály Pražského jara na nás tento pamflet útočí bombastickými apely a ideologickou zabeđeností. Teprve po časovém odstupu snad dokážeme číst i pobaveně některé výroky svědčící o zatemnění rozumu. V tomto kontextu se však zaměřujeme na stanoviska, která se týkají činnosti Společnosti. J. Linhart zde (str. 13) uvádí, že: ČSPS se málo zabývala zásadními ideovými a koncepčními otázkami. Někteří jedinci přesunuli svou činnost do oblasti publicistiky a politiky a podporovali pravicově oportunistický směr tehdejšího Dubčekova vedení. Několik psychologů emigrovalo. Politicky nesprávně vystoupila historická a rehabilitační komise, která zveřejnila proklamaci s revizionistickými formulacemi a požadavky. Poukazuje zde výslovně na to, že byl schválen projev solidarity s prohlášením Československého svazu spisovatelů ze dne 31. 10. 1968. Některé sekce však podle Linharta postupovaly politicky zásadově, pochválena byla například sekce psychologie práce, neboť vystoupila proti nesprávným tendencím nahrazovat kádrovou práci apolitickým personálním řízením.

Direktivní zásahy v dalším období „normalizačního“ procesu pokračují:

V čísle 2, 1971 časopisu Československá psychologie již není uveden prof. V. Tardy jako vedoucí redaktor; figuruje tu již na dlouhá léta J. Linhart s redakční radou (její členové nejsou zpočátku vůbec v tiráži uváděni!).

8. 4. 1971: Československá psychologická společnost při ČSAV, pobočka v Brně, pořádá slavnostní zasedání k 50. výročí založení KSČ. Referují pocho-pitelně členové strany.

To už jsme v plném proudu normalizace, která citelně postihla také řadu psychologů a funkcionářů psychologické společnosti a likvidovala ČSPA; z hlediska organizačního to znamenalo to návrat k asymetrickému modelu: ČSPS a SPS.

Jako účastník většiny těchto akcí bych chtěl vyzvednout obdivuhodnou, povzbudivou atmosféru sjezdu v roce 1968, vedoucí k spontánní angažovanosti řady psychologů všech oborů, kteří bez nároku na jakoukoli odměnu věnovali svůj čas a úsilí dobré věci. Až bude jednou historik psychologie psát podrobné dějiny psychologické společnosti, nepochybně zaznamená, kolik práce ve prospěch oboru a profese bylo v tomto obrodném období vykonáno. Nelze zde

vypočítat všechny zasloužilé funkcionáře a spolupracovníky výboru v tomto období; jedno jméno je však třeba uvést: je to dr. Jaroslav Madlafousek, který vnesl do činnosti ČSP i ČSPA nový vzduch a uplatnil zde pevný postoj i svůj organizační talent. Je škoda, že v medailonu, který vyšel k jeho 75tinám v časopise Československá psychologie, není o této jeho mimořádné činnosti ve funkci předsedy ČPS a ČSPA ani zmínka.

V tomto sdělení se zaměřujeme na slibné perspektivy České psychologické společnosti v období Pražského jara a deformace, které následovaly — zejména po roce 1970. Pokud jde o změny, k nimž došlo na některých psychologických pracovištích, dílčí příspěvky najdeme v připojené literatuře.

4.

Historie českých psychologických společností v datech

1927 17. 3.: Psychologická společnost založená Františkem Krejčím a jeho spolupracovníky

1958 14. 3.: Založení Československé psychologické společnosti při ČSAV

1968 24.- 26. 6.: III. sjezd ČSPS v Bratislavě. Hlavní referát Anton Jurovský „Čs. psychologie na cestách experimentu“

1968 11. 11.: Ustavující shromáždění ČPS v Brně

1969 21. 3. Brno: Ustavující schůze Československé psychologické asociace (ČSPA) při ČSAV

1969 21. 3.: Společná schůze výborů ČPS a SPS v Brně: dohoda o stanovách ČSPA, o předsednictvu a sekretariátu asociace

1970 15. 12.: Požadavek kolegia pedagogiky a psychologie na vypracování analýzy činnosti od III. (bratislavského) sjezdu

1971: Změna v redakční radě časopisu Československá psychologie

1971: Ukončení činnosti ČSPA, návrat k asymetrickému modelu: ČSPS a SPS

1971 8. 4.: Čs. psychologická společnost při ČSAV, pobočka v Brně, pořádá slavnostní zasedání k 50. výročí založení KSČ

1973 Publikace pro vnitřní potřebu KSČ: Ideologická analýza činnosti ČSPS 1968–1970

Literatura

BROŽEK, J., HOSKOVEC, J. (1993). Contributions to the history of psychology: XCVI. Psychology in Communist and postcommunist Czechoslovakia: Toward a synthesis. Psychological Reports, 73, 239–248.

HOSKOVEC, J. (1998). Psychologická společnost v Československu. Československá psychologie XLII, 6.

CHMELAR, V., TARDY, V., OSLADILOVÁ, D., ŠVANCARA, J., BUREŠ, Z. (1968). Padesát let ČSSR a psychologie v českých zemích. Československá psychologie XII, 5.

ŠVANCARA, J. (1991). Historické perspektivy brněnské psychologie. Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis, I 25, 7–22.

ŠVANCARA, J. (1992). Historical perspectives of the Brno School of Psychology: summary. *Cheiron (Europe) Newsletter*, Autumn, 24–25.

Ideologické problémy rozvoje marxistické psychologie v ČSSR (1973). Brno, ÚV KSČ a Presidium ČSAV. Tiskárna UJEP v Brně.

Psycholog v Československu — jako orgán ČSPS a SPS (od sedmdesátých let).

Zprávy Čs. psychologické společnosti při ČSAV, zejména I, 1, 1959.

Zápisy ze schůzi Československé psychologické asociace 1968–1970.

CZECH PSYCHOLOGY DURING THE ATMOSPHERE OF PRAGUE SPRING 1968–1970

This communication is a supplement to the earlier (Švancara, 1991, 1992) papers commenting the development of Czechoslovak Psychological Society in the years 1968–1970, partly based on archival materials.

